

Самокиш І.В.

Головне управління Держгеокадастру в Одеській області

ВЛАСНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті автор досліджує власність як об'єкт кримінально-правової охорони. Власність є економічною основою існування суспільства. Свобода економічної діяльності в Україні базується на рівності всіх форм власності. Власність як економічна категорія – це історично зумовлена форма привласнення матеріальних благ, у якій виражені відносини між людьми та їхніми колективами в процесі виробництва, розподілу цих благ та обміну ними. Статичний момент власності виражає стан фактичного привласнення, належності засобів виробництва, інших матеріальних цінностей (речей) державі, юридичним і фізичним особам. Динамічний момент власності виражає стан її руху на всіх стадіях виробництва, розподілу (обміну, купівлі-продажу тощо) використання (споживання). У літературі й законодавстві країн Східної Європи термін «власність» уживається у вузькому (як річ) і широкому (як майно) розумінні. Широке розуміння власності має місце, наприклад, у складі шахрайства. Однак якщо мова йде про предмет крадіжки, то термін «власність» уживається лише у вузькому розумінні. Предмет крадіжки має відповідати певним фізичним ознакам, правовим та економічним. У фізичному розумінні «власність» повинна бути матеріальною. Комплексний системно-структурний аналіз норм про злочини проти власності країн Східної Європи показав, що законодавці не завжди своєчасно й повно враховують соціально-економічні та правові зміни в нашому суспільстві й державі. Автор робить висновок, що власність як об'єкт кримінально-правової охорони – це суспільні відносини, які виникають з приводу не тільки речі як предмета матеріального світу, а й інших цінностей, у тому числі нематеріальних. Власність як об'єкт кримінально-правової охорони в сучасних реаліях вимагає переосмислення й відповідного реагування законодавця.

Ключові слова: власність, злочини проти власності, об'єкт кримінально-правової охорони, країни Східної Європи, компаративне дослідження.

Постановка проблеми. Одним із основних завдань Кримінального кодексу (далі – КК) України є правове забезпечення охорони власності (ч. 1 ст. 1 КК України). Реалізація цього завдання на рівні законодавства здійснюється насамперед шляхом установлення заборони пошкодження об'єкта під загрозою кримінального покарання. Іншими словами, визнання певних суспільно-небезпечних діянь, що посягають на власність, злочинами має на меті реалізацію завдання її кримінально-правової охорони. У разі вчинення злочину це завдання в превентивному аспекті не виконується, відповідна мета не досягається. Однак на цьому дія права не закінчується, більше того, вступають у силу норми, передбачені Особливою частиною КК України.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р., основними принципами, на

яких ґрунтується внутрішня політика, є такі: (а) пріоритетність захисту національних інтересів; (б) верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина; (в) рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, захист конкуренції у сфері економічної діяльності; (г) забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах і її соціальної спрямованості. Реалізація такої політики вимагає адекватного кримінально-правового забезпечення з розробленням і розв'язанням загальнотеоретичних і прикладних проблем кримінального законодавства з урахуванням сучасних внутрішніх тенденцій розвитку ринкових економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань кримінально-правової охорони власності займалися чимало вчених, серед них – Л.М. Демидова, В.П. Ємельянов, Є.Л. Стрельцов, А.М. Соловійова, В.Я. Тацій та

інші відомі науковці. Питання кримінально-правової охорони власності в країнах Східної Європи ще не були предметом окремого комплексного наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити власність як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні та країнах Східної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Власність – одне з ключових понять сучасної науки. Інтерес до проблеми сутності категорії власності проявляли філософи, соціологи, економісти, вчені-юристи та ін. Серед філософів варто згадати таких як Аристотель, Платон, Дж. Локк, К. Маркс та інші. Однак термін «власність» не живився [1, с. 39].

Комплексний системно-структурний аналіз норм Особливої частини КК України, які забороняють посягання на об'єкт власності й заподіяння йому майнової шкоди або створення загрози такого заподіяння, показує, що законодавець не завжди своєчасно й повно враховує соціально-економічні та правові зміни в нашому суспільстві й державі. Як слушно зауважує В.П. Ємельянов, під охороною закону про кримінальну відповідальність знаходиться власність, сутність якої віддзеркалює кардинальні зміни в житті суспільства після розпаду Радянського Союзу й соціалістичної системи господарювання, виходу на світову арену нових суверенних демократичних держав, які створюють власну ринкову економіку, здатну консолідуватися із загальноєвропейським і світовим ринками [2, с. 3].

Підхід до кримінально-правового захисту власності протягом зазначеного періоду хоча й змінювався, але повно не врахував нової сутності власності як соціальної, економічної та правової цінності сьогодення, на яку звертають увагу все більше й більше економістів і правників [3, с. 102].

Наведене дає змогу стверджувати, що власність як об'єкт кримінально-правової охорони в сучасних умовах життя вимагає переосмислення й відповідного реагування законодавця. Власність – це суспільні відносини, що виникають з приводу не тільки речі як предмета матеріального світу (тілесних речей) і її належності суб'єкту інших економічних цінностей, зокрема безтілесних, які є продуктом інтелектуального розвитку людства, науково-технічного перетворення виробничих сил, інформатизації суспільних процесів. Інформація й інтелектуальна власність – це різновиди власності економічної, тому їх кримінально-правовий захист разом з інформацією, що містить державну таємницю, доцільно здійснювати шля-

хом норм-заборон, передбачених у розд. VI Особливої частини КК України [3, с. 102].

Об'єкти кримінально-правової охорони, пов'язані з відносинами власності, поставлені під захист за допомогою приписів, що містяться й у багатьох інших розділах Особливої частини чинного КК України. Особливість таких поліоб'єктів полягає в тому, що з урахуванням об'єкта основного безпосереднього законодавець родовим визнає не відносини власності, а інші. Аналіз таких приписів показує, що майнова шкода завдається саме другорядному, поставленому під охорону, але не насамперед, а поряд з іншим об'єктом, наприклад, заподіяння майнової шкоди під час порушення правил безпеки руху й експлуатації транспорту, вчинення злочинів проти довкілля, заподіяння збитків у разі порушення правил безпеки на виробництві, вчинення певних злочинів проти громадської безпеки тощо [3, с. 110].

Відповідно до нового Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, який вступив у силу з 1 січня 2004 року, зокрема ст. 316, правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. У частині 1 ст. 317 ЦК України зазначено, що власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном. У статті 316 ЦК України міститься поняття права власності. Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею незалежно від волі інших осіб.

Власність як самостійна категорія досить широко вживається в багатьох інших галузях знань, у яких розглядаються найрізноманітніші аспекти цього явища для досягнення різноманітних галузевих завдань [3, с. 190]. Економісти вивчають значення власності для всього товарообігу, її місце в сукупності всіх суспільно-виробничих відносин і тому в більшості випадків розглядають її через категорію привласнення [5, с. 276], нерідко ототожнюють власність з усією сукупністю економічних відносин. Так, широко відомий вислів К. Маркса: «Усі економічні категорії – суть суспільні відносини, які в сукупності утворюють те, що в цей час називають власністю. Політологи прагнуть визначити найбільш доцільні напрями розвитку інституту власності для більш повної відповідності інтересам суспільства» [6, с. 15].

Власність як економічна категорія – це історично зумовлена форма привласнення матеріальних благ, у якій виражені відносини між людьми та їхніми колективами в процесі виробництва, розподілу цих благ та обміну ними.

У будь-якому суспільстві за будь-якої політичної системи й державного устрою власність є економічною основою існування суспільства. Свобода економічної діяльності в Україні базується на рівності всіх форм власності. Власність може розглядатися в статичі та динаміці. Статичний момент власності виражає стан фактичного привласнення, належності засобів виробництва, інших матеріальних цінностей (речей) державі, комунальним утворенням, юридичним і фізичним особам. Винний, який вилучає майно у власника незаконно, всупереч економічному укладу суспільства, здійснює перерозподіл матеріальних благ, порушує стан належності їх власнику. Отже, винний фактично позбавляє власника соціальної можливості реально володіти цими цінностями й використовувати їх у тій або іншій формі: споживати, передавати в оренду, продавати, дарувати тощо.

Динамічний момент власності виражає стан її руху на всіх стадіях виробництва, розподілу (обміну, купівлі-продажу тощо), користування (експлуатації, споживання). Динаміка власності – це її природний стан, більше того, необхідна форма існування відносин власності, процес їх реального функціонування в усіх галузях промисловості, будівництва, торгівлі, сільського господарства, у будь-якій іншій формі цивільно-правового обігу.

Суспільне виробництво формує відповідну спрямованість взаємовідносин, сутність якої полягає у привласненні людиною (групою людей) предметів природи та продуктів суспільного виробництва, що дає можливість ставитися індивіду до них як до «своїх», «до власних». Отже, цілком логічно, що якщо для одного індивіда майно «своє», то для іншого – «чуже». Однак відбувається не лише процес привласнення, а й відчуження. Деякі автори зазначають, що «власність одних людей чи їхніх колективів на майно невіддільно пов'язана з відчуженням цього майна від інших людей» [7, с. 7].

Найбільш правильним видається методологічний підхід, відповідно до якого об'єкт кримінально-правової охорони й об'єкт злочину – це поняття, які збігаються за своїм змістом. Відрізняються вони лише тимчасовим аспектом: узятий під кримінально-правову охорону об'єкт стає потенційним об'єктом злочину; останній трансформується в реальний об'єкт злочину під час учинення злочину.

Дослідники з Боснії та Герцеговини зазначають, що в сучасному кримінальному законодавстві питання кримінально-правової охорони власності регулюються недостатньо. Існують значні

відмінності в законодавстві окремих країн як за змістом, так і за сферою кримінально-правової охорони, існує різниця у визначенні характеристик злочинів з однаковими назвами, їх форм і якісного наповнення. Крім того, відсутня єдина назва такої групи злочинів. Частіше вони мають назву «майнові злочини», але відомі також і такі назви, як злочини проти власності, злочини проти майна. Проте, незважаючи на всі відмінності, сучасне кримінальне законодавство має однакові або аналогічні рішення щодо багатьох норм про злочини проти власності, особливо тих, які поширені на практиці [8, с. 9].

Україна має таку ж проблему, що й більшість цивілізованих країн світу, – технології випереджають законодавство, але не варто механічно переносити іноземний досвід поза контекстом української науки та практики [9].

Сербія. Відповідно до п. 36 ст. 112 КК Республіки Сербія (Офіційний вісник Республіки Сербія. № 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 та 108/2014), у кримінально-правовому розумінні власність може бути матеріальною або нематеріальною, рухомою або нерухомою, оцінюваною або безцінною, а також до поняття власності зараховано документ у будь-якій формі, що має право або інтерес щодо такої власності [10]. Причина такої широко визначеної концепції власності в кримінальному праві Сербії полягає в необхідності досягнення всебічного захисту власності.

Об'єктом злочинів досліджуваної категорії, за КК Сербії, є власність. Способи завдання шкоди власності є різними. У сербській юридичній літературі під власністю розуміють сукупність суб'єктивних цивільних прав, що належать людині [11]. Поняття власності означає право власності, але кримінальне право може мати власне значення для власних потреб.

Існує економіко-правове поняття власності. Згідно з економічним розумінням власності, власністю є все, що має економічну цінність, яка може бути виражена в грошовій формі. Згідно з юридичною концепцією, майно являє собою конкретну можливість розпорядження деяким набором юридичних товарів, тобто воно являє собою сукупність суб'єктивних прав та обов'язків, і він є побічним продуктом того, що ці товари, крім юридичних, також мають економічну цінність. У будь-якому випадку власністю є влада, здатність розпоряджатися особами або речами [12].

Польща. Термін «власність» у кримінальному праві Польщі вживається в декількох значеннях.

Перше значення ідентичне цивільно-правовому розумінню й уживається для характеристики об'єкта кримінально-правової охорони в разі вчинення таких діянь. Таке поняття власності має абстрактний характер. У КК Польщі предмет крадіжки визначається як «чужа рухома річ», у КК Польщі 1969 р. вживалося словосполучення «інше рухоме майно». Друге значення є синонімом поняття речі. На думку В. Маковського (W. Makowski), саме термін «річ» відповідає кримінально-правій концепції майна під час характеристики предмета крадіжки [13]. Поняття майна в КК Польщі 1932 і 1969 рр. як об'єкта крадіжки було автономним, оскільки його тлумачення було незалежним від положень цивільного права, які визначали майно як сукупність майнових прав. Натепер у польській кримінально-правовій доктрині з'явилася позиція щодо зарахування до розуміння цього терміна також будь-якої енергії [14].

На думку польського дослідника Й. Войцеховського, термін «власність» може вживатися в кримінальному законодавстві у вузькому (конкретна річ із зазначенням властивостей) або широкому (всі типи майна особи через майнові права або обов'язки) розумінні. Він зазначає, що широке розуміння власності має місце, наприклад, у складі шахрайства. Однак якщо мова йде про

предмет крадіжки, то термін «власність» має бути вжито лише у вузькому розумінні. Предмет крадіжки має відповідати певним фізичним ознакам, правовим та економічним. У фізичному розумінні «власність» повинна бути матеріальною [15].

Висновки. Отже, власність як об'єкт кримінально-правової охорони – це суспільні відносини, які виникають з приводу не лише речі як предмета матеріального світу, а й інших цінностей, у тому числі нематеріальних. У сучасному кримінальному законодавстві питання власності як об'єкта кримінально-правової охорони регулюються недостатньо. Існують значні відмінності в законодавстві окремих країн як за змістом, так і за сферою кримінально-правової охорони власності. Різниця має місце у визначенні характеристик окремих злочинів проти власності з однаковими назвами, елементів та ознак складів таких злочинів. Крім того, відсутня єдина назва такої групи злочинів. Частіше вони мають назву «майнові злочини», але відомі також і такі назви, як злочини проти власності (Україна, Росія, Білорусь тощо), злочини проти майна (Польща, Македонія, Сербія тощо). Проте, незважаючи на всі відмінності, сучасне кримінальне законодавство має подібні підходи до вирішення багатьох проблем кримінально-правової охорони власності.

Список літератури:

1. Соловйова А.М. Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: порівняльно-правове дослідження : монографія. Вінниця : Вінницька газета, 2018. 460 с.
2. Емельянов В.П. Защита права собственности уголовным законодательством. Харьков: ИМП «Рубикон», 1996. 128 с.
3. Демидова Л.М. До проблеми систематизації об'єктів заподіяння майнової шкоди за чинним КК України. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 113. С. 101–111.
4. Третьяк М.И. Об объекте преступлений против собственности. *Общество и право*. 2011. № 3. С. 190–193.
5. Падалкин Н.А. Теория собственности в современной экономической науке. *Образование и наука в третьем тысячелетии* / под ред. В.И. Степанова. Вып. 3. Барнаул, 2001.
6. Вишнякова Н.В. Объект и предмет преступлений против собственности : дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2003.
7. Суханов Е.А. Лекции о праве собственности. Москва, 1991. С. 7.
8. Крађе u Zakonodavstvu Bosne i Hercegovine. URL: http://apeironsrbija.edu.rs/Centar_za_izdavacku_djelatnost/Radovi/Specijalisticki/hajrudinsikira.pdf.
9. Соловйова А.М. Кримінально-правове регулювання у сфері обігу криптовалют. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 жовтня 2018 року. Харків. С. 334–338.
10. Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС, број 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.
11. Вања Тупина. Кривична дела против имовине са елементима принуде. Докторска дисертација. Нови Сад, 387 с.
12. Франк С. «Појам имовине у казненом праву», Годишњак Правног факултета Свеучилишта у Загребу, посебни отисак, Загреб, 1941. година, стр. 10
13. Makowski W. Prawo karne. O przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce, Warszawa 1924, s. 384.

14. Górniok O., Pleńska D. w: System Prawa Karnego. Tom 4. O przestępstwach w szczególności, red. I. Andrejew, L. Kubicki, J. Waszczyński, Wrocław i in. 1989, s. 364.
15. Zob. J. Wojciechowski, Mienie...s. 289 i powołana tam zagraniczna literatura.

Samokish I.V. PROPERTY AS AN OBJECT OF CRIMINAL LAW PROTECTION IN UKRAINE AND COUNTRIES OF EASTERN EUROPE

In this article, the author investigates property as an object of criminal-legal protection. Property is the economic basis of society's existence. The freedom of economic activity in Ukraine is based on the equality of all forms of property. Property as an economic category is a historically determined form of appropriation of material goods, in which the relations between people and their teams are manifested in the process of production, the distribution of these goods and the exchange of them. The static moment of property expresses the state of actual appropriation, the belonging of the means of production, other material values (things) to the state, legal entities and individuals. Dynamic property moment expresses the state of its movement at all stages of production, distribution (exchange, purchase and sale, etc.) use (consumption). In the literature and legislation of the countries of Eastern Europe, the term "property" is used in the narrow sense (as a thing) and broad (as property). Wide understanding of property takes place, for example, as a part of fraud. However, if it is a subject of theft, then the term "property" is used only in the narrow sense. Theft object must meet certain physical, legal and economic characteristics. In the physical sense, "property" must be material. A comprehensive systemic and structural analysis of the norms of crimes against the property of Eastern European countries showed that lawmakers are not always timely and fully take into account socio-economic and legal changes in our society and the state. The author concludes that property as an object of criminal law protection is a social relationship that arises not only from things as objects of the material world but also from other values, including non material ones. Property, as an object of criminal law protection, in modern realities, requires rethinking and responding appropriately to the legislator.

Key words: *property, crimes against property, object of criminal law protection, countries of Eastern Europe, comparative research.*